

Pethő Sándor (Pásztori, 1885. március 1. – Balatonfüred, 1940. augusztus 25.) magyar publicista, történész, a **Magyar Nemzet** alapító főszerkesztője.

Pethő Sándor (1885–1940) a 20. századi magyar politikai publicisztika egyedülálló képviselője. Tehetsége, jelleme, egyénisége emelte ki pályatársai közül. Tanár, történetíró, publicista és politikus volt. Együtt és egyszerre.

Tanár, szerkesztő

Gimnáziumi tanárként kezdte pályáját Budapesten, a VIII. kerületben. Bár az idő tájt nem volt szokatlan, mégis figyelemre méltó, hogy a kezdő segédtanár irodalmi tevékenységéről a következőket sorolja fel az állami főgimnázium 1910–1911. évi Értesítője: a Budapesti Hírlap munkatársa, tanulmányokat írt a Budapesti Szemlébe, a Századokba, az Urániába stb. A modern magyar történelem szócikkeit írja a Révai Lexikonba. Emellett – heti 18 órában – történelmet, földrajzot tanított. A következő években a „választék” tovább növekedett: az Élet hetilap szerkesztője, cikkeket írt a Pesti Naplóba, az Alkotmányba, a Magyarországba, az Új Nemzedékbe, a Pester Lloydba, a Nyugatba. Tízestendős tanári működése alatt a következő művei jelentek meg: Politikai arcképek 1911.; Sorsok, 1912.; A szabadságharc eszméi, 1916.; Kísérlet a világháború katonai történetének (1914–1915) összefoglalására; a főgimnázium Értesítője, 1916.; A szárazföldi háború mérlege, 1917.; Magyarország és az entente hatalmak 1848–1849-ben, 1918. 1917-től még a „tanári könyvtár őre” is.

Hihetetlen termékenység, gondolatgazdagság, felkészültség, nagyvonalú anyagkezelés, stílusérzék – ez jellemezte Pethő Sándort pályájának kezdetén és későbbi munkássága során is. Nem volt szaktörténész, specialista, de úgy ismerte a történelem egészét, ahogyan csak egy kiváló történelemtanár ismerheti. Klasszikus műveltsége, olvasottsága és kitűnő memóriája lehetővé tették, hogy tanulmányaiban, politikai cikkeiben virtuóz könnyedséggel használja az egyetemes és magyar történelem tanulságait, szabadon idézze a klasszikus szerzők, történetírók, filozófusok, politikusok gondolatait. Szekfü Gyula szerint „mint történész nem merült adatok kutatásába, sem pedig társadalmi, gazdasági vagy más szakproblémákba, hanem egész életében csatlakozott a nagy mintaképekhez, átvéve törekvésüket: megérteni a történeti egyéniség irracionális rejtelseit és felfejteni nagy közösségei, a nemzet és az állam közti végzetes kapcsolatát”.

Pethő Sándort történelmi munkáiban, esszéiben elsősorban a nagyformátumú történelmi egyéniségek érdekelték. Különösen azok a tragikus sorsúak, akiknek jelentősége inkább kitűzött céljaikban, mintsem elért eredményeikben mutatkozott meg. Zrínyi, Rákóczi, Széchenyi, Apponyi, Andrássy foglalkoztatta – írásai megkapóan szubjektívak.

Görgey alakja különösen foglalkoztatta, Görgey és Kossuth ellentéte és az árulás szörnyű vádja, amelynek rettenetes terhe alatt évtizedekig szenvedett a tehetséges hadvezér. Pethő céljának tekintette ártatlansága bizonyítását.

1913-ban Visegrádon felkereste a 95 éves hadvezért. Az árulás vádja ellen Látogatás Görgeynél című munkájában tiltakozott. Pethő szerint a vád csak az osztrák kormánynak jött jól, hiszen így lett élő halott az, aki a szabadságharc szimbóluma lehetett volna. Szerinte Kossuth és Görgey egyaránt fényes nevei a magyar történelemnek. Az 1916-ban megjelent A szabadságharc eszméi című könyvében is úgy menti fel Görgeyt, hogy együtt emeli fel Kossuth Lajossal, aki a „hazafi fájdalom első paroxizmusában” nevezte árulónak a tábornokot. „Kettőjükben látjuk – írja – a magyar faj nagyraemeltségének revelációját. Munkásságuk, miként Kossuth messzehangzó, Görgey csendes mártíruma is átolvadt a magyar történelembe...”

1930-ban külön kötetben állított emléket Görgey Artúrnak. Ebben felhívta a figyelmet arra, hogy 1883-ban maga Kossuth is kijelentette: Görgey „nem közvetlen áruló, csak ambiciózus és integráns”. A könyv végén egy szubjektív, de mégis fontos apróságot mond el: Görgey élete alkonyán minden esztendőben egy kosár frissen termett szőlőt küldött Ferenc Józsefnek a visegrádi kertjéből. A császár ezt minden alkalommal udvariasan megköszönte, de sohasem hívta vagy kereste Görgeyt, mert a katonatiszt árulását az udvarral szemben megbocsájthatatlanabbnak tartotta, mint Kossuthét.

Újságíró, történész

Pethő Sándor nagy mintaképe, barátja, írásainak vissza-visszatérő szereplője, gróf Andrássy Gyula volt. 1920 végétől az Andrássyék által támogatott, ellenzéki legitimista napilapnak, a Magyarországnak lett alapító főmunkatársa. A tanári pályát akkor cseréli fel az újságírói hivatással. Ettől kezdve szinte hetente jelentek meg aktuális kérdésekkel foglalkozó történelmi-politikai vezércikkei, vagy A magyar glóbuszról főcím alatti írásai. Gyakran írt a trianoni tragédiáról, a békeszerződésekről, amelyek szerint Európa alkonyát jelentik, mert szükségszerűen csődbe vezetnek. Elítélte a meddő közjogi vitákat, és a kor követelményeihez igazodva kijelentette: jogász nemzet voltunk, de ma mérnöki szellem kell.

A frankhamisítási ügylet ellen a nemzeti erkölcs oldaláról tiltakozott: „egész korszakunk és nemzedékünk vemhes volt a hős várásától és íme franktirőrök jöttek helyette.” Követelte Bethlen és a kormány távozását. Elítélte, ahogyan Bethlen „homogén országgyűlést” hozott létre, és a klebelsbergi kultúrfölény-politikát is bírálta: a kultúrfölény népművelést kellene, hogy jelentsen, nem pedig az akadémiát. „Szociális viszonyaink és társadalmi szervezeteink, másrészt felhőkarcoló kultúrintézményeink között szédítő szakadék tátong” – írta 1927-ben.

1935-ben jelent meg Világostól Trianonig című könyve, mely Szekfű értékelése szerint a „67-es korszak első logikus feldolgozása”. A zárófejezetben új oldaláról mutatkozik be: a trianoni Magyarország földrajzát, gazdaságföldrajzát is részletezi.

Politikai hitvallásnak számít, ahogyan Apponyival, Andrássyval foglalkozott. 1930-ban jelent meg – a politikus halála után egy évvel – Andrássy Gyula emlékezete című munkája. Talán itt foglalta össze legkifejezőbbben Andrássy tragikumát: „A magyar ellenzék mártírjai útját járta, ami nem az érvényesülés, hanem a személyes bukás felé vezet.” Andrássy életének nagy része a dinasztikus öncélúság ellen folyt, a forradalmak után mégis a jogfolytonossági restauráció mellé állt, mert nézete szerint csak a legitimizmus fejezhette ki a magyarság nemzeti és történeti feladatát és európai hivatását. Andrássy gondolatvilágának bemutatásával saját elveit is megfogalmazta. Andrássy legitimizmusa – írta – „magában foglalta nemzetünk és a dunavölgyi népek viszonyának végső rendezési formáját, egy új nemzetiségi politika biztosítását, a társadalmi evolúció természetes és szükséges mértékét, a belső rend és egyensúly betetőzését és fajunk vezető szerepének leghelyesebb, legszilárdabb világpolitikai formáját és feltételét”. Befejező soraiban jegyezte meg Andrássyról – magára is gondolva –: „a mindenkori hatalom elleni elvi küzdelem” volt az élete.

Pethő Sándor ellenzéki legitimizmusa – a Habsburg király visszatérésétől várta a történelmi jogfolytonosság és országterület helyre állítását, a gazdasági és szociális felemelkedést – a Horthy-rendszeren belül egyúttal forradalom ellenességet is jelentett. Nem értette meg, és mélyen elítélte a két forradalmat. Nemzeti szellemben nevelkedett gondolatvilága idegennek, diktatórikusnak, import eszmékkel operáló „bolsevista”, „zsidó” behatásnak tartotta már Károlyiék forradalmát is, de főleg a Tanácsköztársaságot. A keresztény nemzeti gondolat, a Szent István-i állameszme nevében utasította el a magyar gondolkodástól szerinte idegen forradalmi törekvéseket. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne rendelkezett volna szociális érzékkel. A dualizmus vezető politikusait is azért ostromozta, mert a meddő közjogi viták mellett nem maradt idejük, figyelmük az egyre gyarapodó munkástömegek szociális-politikai jogaival foglalkozni. Pethő gondolatvilága e kérdésekben a keresztényszocialista eszmékhez állt közel.

Pethő Sándor történetiszemléletére nagy hatással volt Szekfű Gyula. Szekfűt művésztudósnak tartotta, aki a „népszerű történészi, politikusi típussal” szemben egy más lelkeséget képviselt. „Ez a lelkeség a Nyugathoz való kapcsolat elmélyítésének történelmi szükségességéből formálódott olyanná, amilyen, annak a megismerésnek logikájából, hogy létünk biztosítéka törzsökös faj tulajdonságunk fenntartásának és európaivá pallérozásának egyensúlyán nyugszik. Csak annyiban maradhatunk magyarok, amennyire európaiakká tudunk válni.” E

gondolatok Pethő számára is zsinórmértékül szolgáltak. És hogy milyen sikerrel, azt leginkább éppen Szekfű Gyula elismerése és nagyrabecsülése hitelesítette.

Politikus a reform-hebehurgyaság ellen

Az 1930-as években a tanár, történész, publicista önálló politikussá érett. A hitleri fasizmus veszélye, az Anschluss árnyéka, a gömbösi diktatúra és demagógia, a szélsőjobboldal németországihoz hasonló szervezkedése politikai aktivitásra készítette a magyar legitimista mozgalmat. Pethő számára is új kihívást jelentett.

1932-ben jelent meg A magyar Capitolium című munkája, amelyben bizonyítani kívánta a legitimizmus történelmi aktualitását. Tiltakozott az ellen, hogy a legitimizmus „bánatos nosztalgia”, vagy „izgága mágnások politikai sportja” lenne. A legitimizmus kül- és belpolitikai kényszer. „A trianoni országhatáraink nyugati peremén – írta Pethő – az Anschluss megvalósulása esetén felrajzolódik a hetvenötmillió germán birodalom árnyéka.” Ezzel szemben csak a magyar állameszme és a Habsburg eszme kapcsolata teremthetné meg a dunai népek nyugalma, „a Pax Hungaricat, amely belátható ideig véget vetne a fajok és a nemzetiségek dülakodásának”. Ugyanakkor a legitimizmus páratlan esélye az, hogy „a magyar–osztrák gazdasági relációk megteremtésével, gazdasági, szociális és népjóléti programmal jöhet”.

A legitimizmus az 1920-as években elsősorban közjogi érvekre támaszkodott; a forradalmakkal szemben a jogfolytonosságra hivatkozott, Trianon ellen pedig a Szent Koronában kifejeződő történelmi országegységet idézte. Most külpolitikai, gazdaságpolitikai, szociális, sőt demokratikus hivatkozásokkal gazdagodott.

Pethő Sándort nem tévesztette meg a gömbösi demagógia, az ígéretözön, amelyben őt egy kormánypárti napilap főszerkesztői állásával „kínálták meg”. Nem vállalta el, átvette viszont a Magyarság főszerkesztői tisztét. Elvei mellett következetesen kitartott. A Gömbös-kormány, a német orientáció, a szociális és nemzeti reform-demagógia egyik legfelkészültebb, megvesztegethetetlen bírálója lett. Vasárnapi vezércikkei – általában közvetlenül gépbe diktálta – gyakran okoztak hideglelést a kormánypárt soraiban. Hatása azért volt különleges, mert az egyre hangosabb propagandaözönnel szemben ő is a sajtó acélpengéjét használta, és még hozzá felkészültebben, gyakorlottabban, mint az újsütetű vezér- és vezércikk-csinálók.

Pethő Sándor az ősi alkotmány védelmében – ami magában foglalta a törvényes királyságot – indított harcot a jelszavas ígéret, a reform-hebehurgyaság ellen. Nézete szerint csak az ősi alkotmány talapzatára lehet szilárd nemzeti, közjogi, politikai, társadalmi, közművelődési és gazdasági reformot építeni. Az ősi alkotmány szerinte nem összeférhetetlen a korszerű reformokkal, de ellentétes a diktatórikus törekvésekbe csomagolt reformeszmékkel. Az olyan

reform nem kell – írta 1935-ben –, amelyik diktatúrát akar. A parancsuralmi rendszer szálláscsinálói importeszmékkel operálnak; „bizonyos hatalmi körök nem állnak egészen távol a német maszlag rendszeres adagolásától és a magyar alkotmány kompromittálásától.”

A diktatórikus Magyarország – Pethő szerint – nem lehet revízióképes. A magyar alkotmány szellemétől idegen parancsuralmi rendszer bevezetése „riasztó hatású lenne megszállt területek magyarságára és idegen ajkú testvéreinkre egyaránt”. Ezért a becsületes magyar nemzeti társadalomnak ki kell zavarni a „magyar közélet templomából” az „idegen kultúreszmével szédelő politikai vigéceket”.

A legitimista gondolat győzelme tehát – írta Pethő – helyreállítaná az ősi alkotmányt, megvédene a pángermán és pánszláv veszélytől, a fasiszta parancsuralmi rend kiépítésétől és biztosítaná, hogy a magyarság betöltse történelmi hivatását. E hivatás lényege Európa békéje, a Duna-medence népeinek politikai szervezése, a kiegyensúlyozás. Ehhez azonban az kell, hogy birodalmat alkossunk. „A szorosabb értelemben vett Magyarország – jelenti ki Pethő – sohasem volt nagyhatalom, csak Szent István koronájának országaival együtt.”

E tervek – ma már naivnak tűnő remények – az 1938. évi Anschluss után szertefoszlottak. A Magyarság kiadója – 1938 tavaszán – kiadta az egyre gyakrabban hangoztatott jelszót: Jobbra! Pethő az ilyenfajta váltás nem fogadhatta el. 18 évi munka után megvált a Magyarságtól (1920–34-ig főmunkatárs, 1934–38 között főszerkesztő).

Harcias antifasiszta

Hosszabb tárgyalás után – Bethlen István és a Chorin–Kornfeld csoport támogatásával – sikerült új lapot alapítania: a Magyar Nemzetet. A lap első száma 1938. augusztus 25-én jelent meg. A beköszöntő vezércikkben Pethő Sándor korrekt ígéretet tett: „Szellemünk kifejtésének a lap hasábjain nincs más korlátja, mint tulajdon lelkiismeretünk, tehetségünk és meggyőződésünk.” A szellem szárnyalásának, a terveknek azonban a valóság szigorú realitása mégis keretet szabott. Az Anschluss után a legitimizmus szárnyaló tervei megtörttek. A védekezés, néha tiltakozás vagy tanácsadás vált vezércikkeinek meghatározó hangjává. 1938. augusztus 28-án például arról olvashatunk, hogy a magyarság szerepe a hűvös és becsületes semlegesség, tartózkodás a faji mítoszoktól és világnézeti csoportosulásokról. Két nap múlva ingerült hang csattan fel: Nem vagyunk a Harmadik Birodalom „cselédei, se alattvalói. A németek nem vágják zsebre Magyarországot.” Alig három hét múlva a fenyegető veszély érzete szólal meg: „kevés a magyar, barátai gyéren vannak, ellenségei viszont sokan és hatalmasok.” Amikor a Felvidék visszacsatolásának örömmámorában úszik az ország, halk szavú figyelmeztetés hangzik el: a felvidéki területeken ne büntessünk, csak jutalmazunk, nem bosszú kell, hanem igazság és engesztelődés. Ésszerű kormányzatra van szükség, mert a

„visszatért magyarság nem bírta el a mi pártpolitikai harcaink romboló hevét”. 1939 tavaszán újabb figyelmeztetés: Hitler egyre erősebb. Már 90 millió a birodalom. Ebben a helyzetben „Szent István nemzetének nincs égetőbb problémája, mint saját népi és katonai erőinek a végsőig való fokozása és állandó készülékben tartása, hogy az események kiszámíthatatlan menete le ne sodorhassa jogáról és életterének porondjáról”.

Az ország jobbratolódása, a németek, a nyilasok nyomása Pethőt hamarosan lesodorta az újságírói pályáról. 1940. július 24-én írta meg lemondását főszerkesztői állásáról. A megrázkódtatások egészségét is kikezdtek, Balatonfüredre ment kezelésre és pihenésre. Itt érte a vak és értelmetlen tragédia. 1940. augusztus 25-én látogatóba érkezett barátait a vasútállomásról taxin szállította szállására. Egy útkereszteződésnél gr. Nemes Vince Alfa Romeo kocsiával, 80–100 km/h sebességgel belefutott a lassan kocogó öreg taxiba. Az ütközés következtében Pethő Sándor a helyszínen meghalt.

A nemzet – mint annyiszor – halálában ismerte el fiának nagyságát. A nekrológokból idézünk:

A Magyar Nemzet őszinte megrendüléssel gyászolta: A magyar sors kifejezője volt, kivételes tehetség. Tollának függetlenségét mindennél többre becsülte. Lelkének erejét, arcának férfias sugárzását, egész lényéből kiáramló emberi melegségét abból merítette, hogy magyar úton járt.

8 órai Újság: Nemzete sorsáért aggódó lelke váteszi sejtéssel nézett a jövő felé.

Pesti Újság: Pethő Sándor kétségtelenül a magyar újságírói társadalom legnagyobb műveltségű munkatársa volt. Napi politikájával nem értettünk egyet.

Esti Kurir: Minden írása esemény volt.

Pester Lloyd: Az ő számára a történelem mindig élő háttér volt népe sorsának a jelenben.

Az Újság: Mint történétíró és mint publicista is elsőrendűt alkotott.

Képes Vasárnap: A lírai és erősen szubjektív lelkület adta tollának határozottságát és erejét. Nagyszerű tudományos felkészültséggel írta neobarokk stílusban művészi cikkeit.

Kis Újság: Egyszeri jelenség volt, de sorsában hasonló a legjobb magyarokhoz.

Népszava: Magyarország függetlenségének biztosításáért dolgozott, mindig meggyőződését írta meg.

Kardos József

(forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/89-012/ch20.html>)

Kép: Wikipédia, https://hu.wikipedia.org/wiki/Peth%C5%91_S%C3%A1ndor)